

SAYI IV (2018)

E. H. CLINE, M.Ö. *1177 Medeniyetin Çöktüğü Yıl*.
İstanbul 2018. Bilge Kültür Sanat Yayınları, 270 sayfa.
Çev. A. Kuglin. ISBN: 9786059521680

Yusuf KILIÇ

*Libri: Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi'*nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki kitap tanıtımlarını, eleştirileri ve çevirileri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, çıktısını alabilir ve kaynak göstererek bağlantı verebilir.

Libri, uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten kitap tanıtımları, eleştiriler ve çeviriler derginin web sitesinde (libridergi.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Sayı III: Ocak-Aralık 2018) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır. Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Atıf Düzeni: Y. Kılıç, M.Ö. *1177 Medeniyetin Çöktüğü Yıl*. Yazar: E. H. Cline, *Libri* IV (2018) 367-376. DOI: 10.20480/lbr.2018042

Geliş Tarihi: 14.10.2018 | Kabul Tarihi: 02.11.2018
Elektronik Yayın Tarihi: 16.11.2018

Editörya: Phaselis Research Project
www.libridergi.org

E. H. CLINE, M.Ö. 1177 Medeniyetin Çöktüğü Yıl. İstanbul 2018.

Bilge Kültür Sanat Yayınları, 270 sayfa. Çev. A. Kuglin.

ISBN: 9786059521680

Yusuf KILIÇ*

Eric H. Cline bu eserde; Tunç Çağı'nın sonunu getiren olaylar üzerine uzun zamandır süren tartışmaları derleyerek kendi yorumunu ortaya koymuştur. Ayşegül Kuglin tarafından İngilizce'den çevrilen (eserin orijinal ismi: *1177 B.C. The Year Civilization Collapsed*) ve 2018 yılında basılan kitap, şüphesiz tarih araştırmacıları ve meraklılarının başucunda yerini almıştır. Yazarın kısa sürede birçok ödül alan¹, bilimsel araştırmalar temelinde hazırladığı çalışması kronolojik düzen içerisinde okuyucuya sunulmaktadır.

Kitap, *I. Perde. Silahlar ve İnsan: MÖ On Beşinci Yüzyıl (19-54)*, *II. Perde. Hatırlanacak Bir Ege Meselesi: MÖ On Dördüncü Yüzyıl (55-88)*, *III. Perde. Tanrılar ve Vatan İçin Savaşırken: MÖ On Üçüncü Yüzyıl (89-122)*, *IV. Perde. Bir Dönemin Sonu: MÖ On İkinci Yüzyıl (123-170)* ve *Kusursuz Bir Facialar Fırtınası (171-210)* olmak üzere toplam beş bölümden oluşmaktadır. Kitaba bölümler haricinde eklenen *Öndeyiş* kısmında konu hakkında genel bilgi verilirken, *Sondeyiş* kısmında ise sunulan veriler yazar tarafından değerlendiril-

---

* PhD., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Bölümü, Ankara. yusuffkilicc@gmail.com

1 2014 yılı Amerikan Şarkiyat Araştırmaları Okulları'nın en iyi popüler kitap ödülü, 2015 yılı Amerikan Yayıncılar Derneği'nin *PROSE* (Profesyonel ve Bilimsel Seçkinlik) Ödüllerinde Arkeoloji ve Antropoloji alanında mansiyon ödülü, 2014 yılı *The New York Post* ve *The Federalist* ve 2015 yılı *The Australian* gazetesinin yılın en iyi kitapları ödüllerine ek olarak 2016 yılından itibaren Brigham Young Üniversitesi David M. Kennedy Uluslararası Araştırmalar Merkezi'nde ders kitabı olarak kullanılmaktadır.

mektedir. Ayrıca yazar, anlatımını canlı tutmak ve verilerin kolay anlaşılmasını sağlamak için bölümler içerisinde alt başlık kullanımına oldukça önem vermektedir. Kitapta toplam 42 adet alt başlık bulunduğu görülmektedir.

Kitabın girişinde yer alan *Görsel Listesi, Önsöz ve Teşekkürler'den* sonra *Ön-deyiş* olarak *Uygarlıkların Çöküşü: M.Ö. 1177* (1-18) başlıklı ilk bölümde, kitap içerisinde tartışılan Deniz Kavimleri hakkındaki yorumlar ve sorular irdelenmektedir. Yazar, konuyla bağlantılı olabilecek kazı çalışmaları ve elde edilen veriler üzerine yapılan yorumlara yer vererek okuyucunun konu hakkında fikir sahibi olmasını sağlamaktadır. Bunu yaparken sadece kendi yorumlarını ortaya koymakta, okuyucuların kendi bakış açısıyla yorumlayabilmesi için kullandığı tüm fikirleri belirtmektedir. Genel olarak, II. Ramses'in yazıtlarında geçen Hititler, Mikenler, Kenanlılar ve Kıbrıslıların Deniz Kavimleri'ne karşı durumundan ve Mısır çevresinde gerçekleşen olaylardan bahsetmektedir. Deniz Kavimleri'ni iki kez yenen Mısır'ın savaşlar sonrasındaki durumunu anlatan yazarın Mısır ve Yakınoğru krallarının kronolojik olarak sıralandığı ve Geç Tunç Çağı'nda bölgedeki yerleşimlerin olası isimlerinin yer aldığı tabloları eklemesi, dönemin daha iyi anlaşılması için önemlidir. Yazar, tarihçi F. Braudel'in önerilerini² dikkate alıp kitabını perde-lerden oluşan bir oyun gibi sunmaktadır.

I. Perde. Silahlar ve İnsan: MÖ On Beşinci Yüzyıl (19-54) başlığı altında incelenen birinci bölüm, toplam 13 alt başlık altında ele alınmıştır. Bölümün girişinde, MÖ XV. yüzyılda Nil Deltası ve çevresinde inşa edilen saraylardan bahsedilmektedir. *Hiksosları Anımsamak* (20-23) alt başlığıyla Kenan yöresinden (İsrail, Lübnan, Suriye ve Ürdün) gelmiş Samilerden söz edilmektedir. Hiksosların Mısır'ı işgali ve bunu gerçekleştirebilmesi için sahip oldukları askeri teknik ve donanımı anlatan yazar, Hiksosların Mısırlılar tarafından kovulması ve sonrasında Yeni Krallık Dönemi Hanedanlığı'nın kurulmasına da değinmektedir. *Geçmişe Dönüş: Mezopotamya ve Minoslular* (23-25) başlığı altında, arkeolojik veriler kaynak gösterilerek Minos ile Mezopotamya kültürleri arasındaki etkileşim ortaya konulmaktadır. Şüphesiz MÖ ikinci bin yıl Yakınoğrusu'nda ticari ilişkilerin yanı sıra hediye alış verişinin de oldukça önemli olduğu aktarılmaktadır. *Minoslu'ların Keşfi ve Genel Bir Bakış* (26-29) olarak ayrılan alt başlık, Mikenler tarafından istila edilinceye kadar bağımsız

---

2 "Tunç Çağı'nın tarihi rahatlıkla piyes şeklinde yazılabilir: İşgallerle, savaşlarla, yağmayla, siyasi felaketlerle ve uzun süreli ekonomik çöküşlerle, 'halklar arasındaki ilk çatışmalarla' doludur".

bir uygarlık olarak gelişen Minos Uygarlığı'nın gelişim sürecini anlatmak için açılmıştır. Bir diğer alt başlık olan Mısır'a Dönüş (29-33) başlığı altında, Akdeniz'de sürdürülen ticaret ve buraya kadar bahsedilen ticari malların Mısır'a ulaşmasının zorluğu anlatılarak, dönemin siyasi ve ticari ilişkileri hakkındaki bilinmezliklerin çözümü için arkeolojik buluntuların öneminden bahsedilmektedir. *Hatşepsut ve III. Thutmose* (33-36) başlığı altında, Hatşepsut'un eşi öldüğünde veliht olan oğlunun küçük yaşta oluşu sebebiyle tahta geçişi ve sonrasında devretmek istemeyişi anlatılmaktadır. Yönetimde kaldığı bu süre zarfında firavunlara özgü ritüelleri gerçekleştirerek erkek bir firavun gibi yaşam sürdürdüğü ve kulağa daha erkeksi gelmesi için adının sonundaki "t" harfini kaldırmasından bahsedilmektedir. *Megiddo Savaşı'nda Mısır ve Kenan, M.Ö. 1479* (36-38) alt başlığında, III. Thutmose'nin tahta çıkışı ve sonrasında gelişen süreç anlatılmaktadır. Yıllardır onun yerine hüküm süren Hatşepsut'un heykellerini kaldırtıp isimlerini sildirecek bir nevi Roma Dönemi'nde sıklıkla karşımıza çıkan *Damnatio Memoriae* uygulamasını gerçekleştirmiş olması önemlidir. Ayrıca bu başlık altında, III. Thutmose'nin yapmış olduğu savaşlar ve bunlardan çıkartılması gereken dersler örneklerle anlatılmaktadır. *Mısır ve Mitanni* (39-40) başlığı altında, III. Thutmose'nin atalarının yarım bıraktığı seferleri tamamlamaya girişmesi, elde ettiği başarılar ve Mısırlıların Mitanni ve Asurlularla olan ilişkileri incelenmektedir. *Anadolu'daki Assuva İsyanı* (40-42) başlığı altında, Anadolu arkeolojisi için önemli bir olay olmasına karşın pek fazla kişinin haberdar olmadığı Assuva İsyanı'nın keşfi ve önemi anlatılmaktadır. *Ara Söz: Hititlerin Keşfi ve Genel Bir Bakış* (42-45) başlığı altında, Hititlerin tarih sahnesinde geçirdikleri sürece yer verilmektedir. Yazar tarafından İncil'de yazılanlar ile bilimsel çalışmalar karşılaştırılmakta ve kutsal kitapta yazılanların sorgulanmasıyla genel bir yorum ortaya konmaktadır. *Assuva İsyanı ve Ahhiyava Sorunu* (45-48) başlığı ile yukarıda değinilen Assuva İsyanı daha detaylı olarak ele alınmaktadır. Yazar, Assuva İsyanı'nı gerçekleştiren kentlerin ortadan kaldırılmasına rağmen, kıtamızın "Asya" olarak adlandırılmasıyla etkisinin günümüze ulaştığını savunmaktadır. Bölümün geri kalanında, ele geçen tabletlerde bu isyandan bahsedilen kısımlar aktarılmaktadır. *Mikenlerin Keşfi ve Genel Bir Bakış* (48-51) başlığı altında, Miken Uygarlığı'nın ortaya çıkışı ve gelişiminden bahsedilmektedir. Ayrıca H. Schliemann'ın yaptığı kazılar eleştirel gözle ele alınmaktadır. Yazar, Miken Uygarlığı üzerine hala süren tartışmalara açıklık getirmeye çalışmaktadır. *Erken Bir Truva Savaşı mı?* (51-53) başlığı altında, Truva Savaşı'ndan yaklaşık 200 yıl kadar önce

gerçekleştiği düşünölen Assuva İsyanı tartışılmakta ve ele geçen buluntuların birbiriyle ilişkisi irdelenmektedir. Ayrıca yazar, Homeros'un İlyadası'nda geçen Truva Savaşı'yla ilgili detayları da burada değerlendirmektedir. Bölümün son alt başlığı olan *Sonuç ve Tespitler* (53-54) ile yazar, MÖ XV. yüzyıl içinde gerçekleşen siyasi ve askeri mücadeleleri bir sonraki yüzyılda yaşanan küreselleşmenin sadece başlangıcı olarak tanımlamaktadır.

II. Perde. Hatırlanacak Bir Ege Meselesi: M.Ö. On Dördüncü Yüzyıl (55-88) başlıklı ikinci bölüm, sekiz alt başlıkta ele alınmaktadır. *III. Amenhotep'in Ege Listesi* (56-64) başlığı altında, kral III. Amenhotep'in ölüm tapınağında yer alan beş heykel kaidesi ve bu kaideler üzerindeki yer isimlerinden anlatılmaktadır. Ayrıca, buradaki isimlerden oluşan *Ege Listesi*'nin çözölməsi için yapılmış olan çalışmalar ve çalışmaları gerçekleştiren bilim adamlarından bahsedilmektedir. Yazar, bu listenin Mısır ile Ege arasında gerçekleştirilebilecek bir seyahat güzergâhı olarak düzenlendiğini düşünmektedir. Bulunan arkeolojik veriler ışığında Ege'de sürdürölen ticareti kontrol edenlerin zaman içerisindeki değişimi değerlendirilmektedir. Bunun sonucunda yazar, III. Amenhotep'in *Ege Listesi*'nin bir nevi ticari ilişkiler içerisinde bulunduğu kentler olduğu fikrini sunmaktadır. *Amarna Arşivleri* (64-66) başlığı altında, *Ege Listesi* gibi Mısırlıların dünyasını tanımlayan bir diğer önemli örnekten bahsedilmektedir. Arşivin dönem diplomasisine ilişkin veriler sunmasının önemine değinmektedir. *Selamlama Hediyeleri ve Aile İlişkileri* (66-71) başlığı altında, bu arşivde yer alan mektuplardan elde edilen bilgiler değerlendirilmektedir. Diplomasi için gerçekleştirilen evlilikler ve hediyeleşmeler verilen önemli bilgiler arasındadır. Ayrıca mektuplarda kullanılan dilin irdelenmesiyle o dönemde kullanılan selamlaşma şekli ve oluşturulan ticari ortaklıklarda kullanılan hitaplar hakkında bilgi verilmektedir. *Altın, Sahte Altın ve Yüksek Düzeyde Ticaret* (71-74) başlığı altında, diğer ölkelerin Mısır ile ticaret ortağı olmak istemesinin sebeplerinden biri olan altından söz edilmektedir. Şüphesiz en önemli veri kaynağını Mısır kralına gönderilen mektuplar oluşturmaktadır. Mektuplarda hediye olarak gönderilen altınların kimi zaman eksik çıktığı, kimi zaman ise küle döndüğü ve bunun kralın bilgisi dâhilinde olup olmadığı tartışılmaktadır. *Alaşıya ve Asur'un Yükselişi* (75-76) başlığı altında, Amarna Arşivi'nde bulunan, Alaşıya ve Asur kralları tarafından yazılmış mektuplar üzerinden bu krallıkların dönem içerisindeki durumu değerlendirilmektedir. *Nefertiti ve Kral Tutankhamun* (77-81) başlığı altında, Nefertiti büstü ve Tutankhamun'un mezarının bulunuşu anlatılmaktadır. Yazar bu süreci bir film şeridi

gibi akıcı bir şekilde anlatmakta, aynı zamanda anlatımı canlı tutan detaylar vererek sahneyi okuyucunun gözünde canlandırmayı hedeflemektedir. *Şuppiluliuma ve Zannanza Vakası* (81-87) başlığı altında, uzun süredir güç kaybeden Anadolu'daki Hititlerin yükselişi ve Şuppiluliuma'nın başarılarını anlatan belgelerden bahsedilmektedir. Yine bu bölümde, Mısır kraliçesinin Şuppiluliuma'dan evlenmek için oğullarından birini istemesi, kralın Zannanza'yı göndermesi ve oğlunun yolda öldürülüşü ve Mısır'a açtığı savaş anlatılmaktadır. *Hititler ve Mikenler* (87-88) başlığı altında, Şuppiluliuma yönetimdeki krallığın dönemin en güçlülerinden biri olduğu ve konumlarını nasıl korudukları anlatılmaktadır. Ayrıca Mikenlerin Hititler tarafından yapılan diplomatik ve ticari anlaşmalar dışında kaldığından bahsedilmektedir.

III. Perde. Tanrılar ve Vatan İçin Savaşırken: M.Ö. On Üçüncü Yüzyıl (89-122) başlıklı üçüncü bölüm, dokuz alt başlıkta ele alınmaktadır. *Uluburun Geminisi* (90-95) alt başlığı içinde, MÖ 1300 yıllarında tarihlenen Uluburun Battığı'nın keşfi, geminin güzergâhı, taşıdıkları ve öneminden bahsedilmektedir. Geminin battığı alanda kimlerin nasıl bir yol izleyerek çalışmalarını sürdürdüğünü anlatan yazar, taşınan malların nitelikleri ve Akdeniz'deki uluslararası ticaret hakkında sunulan verileri değerlendirmektedir. *Ugaritli Sinaranu* (95-96) başlığı altında, Uluburun gemisinden sonra Ugarit'ten Sinaranu adlı bir tüccarın Girit Adası'na gönderdiği benzer bir ticaret gemisi ve taşıdıklarından bahsedilmekte ve Uluburun gemisi ile bağlantısı irdelenmektedir. *Kadeş Savaşı ve Sonuçları* (97-100) başlığı altında, antikçağın en büyük savaşlarından biri olan Kadeş Savaşı anlatılmaktadır. Bir tarafta Hitit imparatoru II. Muvatlı, diğer tarafta Mısır firavunu II. Ramses'in yer aldığı savaşın yazılı belgeler sayesinde bilinen tüm ayrıntıları aktarılmaktadır. Hititlerin yaptığı zekice hamlelerden bahseden yazar, savaş ve sonuçları hakkında derlediği veriler üzerine yorum yapmaktadır. *Truva Savaşı* (101-104) başlığı altında, yukarıda ele alınan sürecin devamı olarak siyasi çekişmeler anlatılmaktadır. Önceki bölümde ele alınan Assuva İsyanı'nın merkezi olan Troas Bölgesi'nde, Mikenlerin desteklediği asiler tarafından çıkartılan isyanların devamında, Homeros'un yazdığı Truva Savaşı hikâyesi değerlendirilmektedir. Yine bu başlık altında yazar, şu ana kadar gerçekleştirilmiş olan çalışmalardan yararlanarak Truva Savaşı'yla ilgili arkeolojik buluntular hakkında bilgi vermektedir. *MÖ On Üçüncü Yüzyılda Yurtdışı Temasları ve Yunan Anakarası* (104-108) başlığı altında, özellikle Miken'de inşa edilen sur ve tünel gibi savunma yapılarından bahsedilmektedir. Buna ek olarak Mikenlerin dışarıdaki dünya ile bağlantısını

gösteren seramik ve yazılı metinlere değinilmektedir. *Hicret ve İsrailoğullarının Kenan'ı Fethi* (108-115) başlığı altında, kutsal kitapta anlatılan süreç irdelenmekte ve arkeolojik bulgularla örtüşmeyişi aktarılmaktadır. Arkeolojik veriler İsrailoğullarının MÖ XIII. yüzyılda Kenan'da bulduklarını göstermekte, fakat kutsal kitapta bahsedilen olayların bazı yerlerde kronolojiye ters düştüğü anlaşılmaktadır. Bu sebeple yazar, hicret hikâyesi üzerine yapılan yüz yıllar sonra uydurulmuş yorumunu desteklemektedir. *Hititler, Asurlular, Amarru ve Ahhiyava* (115-119) başlığı altında, bu krallıkların politik ve siyasi konumları ele alınmaktadır. Günümüze ulaşan yazılı belgeler sayesinde aralarındaki askeri ve ticari mücadeleler üzerine yorum yapılabilmekte ve Geç Tunç Çağı'nda bu devletlerarasındaki güç dengesi anlaşılabilir. *Hititlerin Kıbrıs İstilasası* (119-121) başlığı altında, yukarıda bahsedilen siyasi çekişmeler sürerken IV. Tuthaliya'nın önemli bakır kaynakları bulunan Kıbrıs'ı işgal etmek istemesi ve bunun sebepleri tartışılmaktadır. *İria Burnu ve Gelidonya Burnu Batıkları* (121-122) başlığı altında, bu gemilerin güzergahları ve dönem şartları açısından önemi anlatılmaktadır. Kıbrıs'tan geldiği düşünülen İria Burnu Batığı yaklaşık MÖ 1200 yıllarına tarihlenmektedir. Bu gemi, Hititlerin baskınlarına rağmen Kıbrıs ile Miken arasındaki ticaretin sürdürüldüğünü göstermesi açısından önemlidir. Yaklaşık aynı döneme ait Anadolu'nun güney kıyılarında bulunan Gelidonya Batığı hakkında güncel çalışmalarla yeni fikirler ortaya konulduğu bildirilmektedir. MÖ XIII. yüzyılın sonlarında bozulan düzene rağmen uluslararası ticaretin devam ettiğinin kanıtı olan bu örneklerin önemine değinilmektedir.

IV. Perde Bir Dönemin sonu: MÖ On İkinci Yüzyıl (123-169) başlıklı dördüncü bölüm, on altı başlık içermektedir. Bu bölümde yukarıda anlatılan iyi ve kötü tüm gelişmeler sonucunda Geç Tunç Çağı'nın sonlandığı ortam ve MÖ XII. yüzyıldaki durum anlatılmaktadır. *Ugarit ve Minet El-Beida'nın Keşfi* (123-125) başlığı altında, krallığın keşfi anlatılmaktadır. Ugarit'te bulunan çok sayıda metnin bölgede; ticaret, edebiyat, tarih, mitoloji, din ve evlilik gibi sosyal hayatla ilgili birçok bilinmeze ışık tuttuğu aktarılmaktadır. *Ugarit ve Tüccarların Parasal ve Ticari Bağlantıları* (125-130) başlığı altında, çeşitli arşivlerde bulunan metinler ışığında Ugarit'in uluslararası ticaretteki yeri anlatılmaktadır. Ayrıca, Ugarit'te bulunan bu belgelerin ticari mallar ve tüccarlar hakkında sunduğu bilgilerin öneminden bahsedilmektedir. *Kuzey Suriye'deki Yıkımlar* (131-138) bölümünde, Ugarit'te bulunan belgeler ışığında ticaretin

devamlılığı ve kentin uğradığı saldırılar³ tartışılmaktadır. Saldırıları için Deniz Kavimleri'nin özellikle anılmadığını söyleyen yazar, onların gerçekleştirdiği saldırılara dolaylı kanıt olarak Ugarit Krallığı'nın Geç Tunç Çağı liman kenti Gibala'daki buluntulardan bahsetmektedir⁴. Ayrıca Deniz Kavimleri'nin ilk saldırısında Amurru Bölgesi'ndeki Tell Kazel'e gelip yerleştiklerini ve MÖ 1177 yılındaki ikinci dalgada zarar görmüş olabileceklerini önermektedir. *Güney Suriye/Kenan'daki Yıkımlar* (138-149) başlığı altında, Güney Suriye ve Kenan'da yerle bir edilen kentlerden bahsedilmektedir. Yazar, İncil'de Armageddon'un yeri olarak bahsedilen Megiddo ve Lakiş kentlerinde ele geçen arkeolojik buluntulardan yararlanarak yıkılma sebeplerini araştırmaktadır. Mısır ordusu, İsrailoğulları ve işgalci Deniz Kavimleri seçenekleri tek tek değerlendirilmektedir. Ayrıca en büyük beş Filistin Kenti'nin öneminden bahseden yazar, bu kentlerin yıkılışıyla ilgili ortaya atılan farklı teorileri de incelemektedir. Yazar, *Mezopotamya'daki Yıkımlar* (149-150) başlığı altında, çok sayıda yerleşim alanında yıkım izleri görülse de bunları Deniz Kavimleri'yle ilişkilendirmek için herhangi bir bulgunun bulunmadığından bahsetmektedir. *Anadolu'daki Yıkımlar* (151-155) başlığı altında, Anadolu'da aynı dönemde yıkılan birçok kent için Deniz Kavimleri'nin sorumlu tutulduğunu, fakat kazı çalışmalarında elde edilen verilerin aksini gösterdiğini söylemektedir⁵. *Yunan Anakarasındaki Yıkımlar* (155-161) başlığı altında ise Truva'da gerçekleşen yıkımlarda Mikenlerin etkisinin olmayışı, aynı dönemde saldırı altında olmalarıyla desteklenmektedir⁶. *Kıbrıs'taki Yıkımlar* (161-165) başlığı altında, Kıbrıs'ın geçirdiği yıkım evresine değinilmektedir. Yazar, yukarıda bahsedilen

-
- 3 “Baba düşman gemileri geldi. Şehirlerimi kundaklıyorlar, topraklara zarar veriyorlar”.
  - 4 Kazıyı yapan ekibe göre “yıkıntı katmanında çatışma kalıntıları (tunç ok başları, yıkılmış duvarlar, ateşe verilmiş evler), yanan evlerin külleri ve kent yıkıldığında kırılan, tarihleri dar sınırlar içinde seramik parçaları bulunmuştur”.
  - 5 Örnek olarak MÖ XII. yüzyılın başında yıkılan Hattuşa'nın yıkımından III. Ramses'in sözüne (*Hatti'den Qode'ye... hiçbir ülke onların silahlarına karşı duramadı*) dayanarak Deniz Kavimleri sorumlu tutulmaktadır. Fakat konu üzerine çalışma yapanlar bunu kanıtlayacak verilerin olmadığını ve bir öneride bulunulacaksa bunun kuzeydoğudaki Kaşkalar tarafından yapıldığının daha mantıklı bir fikir olacağını önermektedirler. Yazar, Truva'yı MÖ XII. yüzyılın başında yangınla yıkılan tek kent olarak tanımlamakta ve Mountjoy'un Truva'nın bu katmanını yıkanların Miken değil, Deniz Kavimleri olduğunu iddia ettiğini, fakat kanıt sunmadığını aktarmaktadır.
  - 6 Örnek olarak yaklaşık MÖ 1180 yılında yıkılan Pylos Sarayı, MÖ 1190 yıllarında yıkılan Miken kenti ve aşağı yukarı aynı dönemlerde yıkılan Tiryns kentinin yıkımıyla ilgili ortaya sürülen tezler güncel bulgularla değerlendirilerek yazar tarafından yorumlanmaktadır.

Deniz Kavimleri'nin işgalleri için erken bir tarihte yıkımın yaşandığını ve II. Şuppiluliuma'nın kayıtlarına göre MÖ 1207 yılında Kıbrıs'a saldırı gerçekleştirildiğini aktarmaktadır. Fakat Kıbrıs'ın yıkımından kimin sorumlu olduğunu söyleyebilecek kesin kanıtların olmadığını da eklemektedir. Yazar, kim tarafından ve nasıl yıkılmış olursa olsun, Kıbrıs'ın siyasi ve ekonomik gücüyle yaşamını MÖ 1050 yıllarına kadar sürdürmüş olduğunu söyleyerek bu konuyu kendi yorumuyla sonlandırmaktadır. *Mısır'daki Savaşlar ve Harem Komplosu* (165-168) başlığı altında tekrar Mısır'a dönülerek Deniz Kavimleri işgallerinin sonuçları ve III. Ramses'in rolü anlatılmaktadır. *Özet* (168-169) kısmında ise bölümün ve buraya kadar anlatılanların çok kısa bir değerlendirmesi yapılmakta ve aynı dönemde gerçekleşen büyük ölçekli yıkımlardan Deniz Kavimleri'nin sorumlu tutulup tutulamayacağı tartışılmaktadır.

Kusursuz Bir Facialar Fırtınası mı? (171-210) başlıklı beşinci bölüm, sekiz alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde yazar, şu ana kadar yapılan çalışmalar, yazılan makaleler, gerçekleştirilen konferanslar ve bilimsel araştırmalarla ortaya konan sonuçları dikkate alıp bir değerlendirme yapmak istemektedir. Yaptığı değerlendirme ile bu uluslararası istikrarlı sistemin bir anda neden çöktüğünü anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için verilerin nesnel bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çeken yazar, yıkıma sebep olmuş olan ihtimalleri sırayla ele almaktadır. İlk olarak *Depremler* (172-175) başlığı altında, yıkılan kentlerde depremlerin izlerinin tespiti ve bulunan kanıtlardan bahseden yazar, depremin ne kadar zarara yol açmış olsa da tek başına kentlerin yıkılmasına sebep olamayacağını bildirmektedir. *İklim Değişikliği, Kuraklık ve Kıtık* (175-182) başlığı altında ise Deniz Kavimleri'nin göç sebebi olarak iklim değişikliklerinin getirdiği sonuçlar öne sürülmektedir. Bu konuyla ilgili krallıkların birbirlerinden yardım isteklerini içeren mektuplar ve polen analizlerinden elde edilen bilimsel veriler kanıt olarak gösterilmektedir. *İç İsyanlar* (182-183) başlığı altında, Hazor örneği ele alınmaktadır. Kentte öldürülen insanlara ya da silah kalıntılarına rastlanmayışı kentin yıkılmasında (terk edilmesinde) en mantıklı sebep olarak iç isyan gösterilmektedir. Fakat yazar, Geç Tunç Çağı Uygarlıkları için yeterli bir sebep olmadığını da eklemektedir. *(Muhtemel) Baskıncılar ve Uluslararası Ticaretin Çöküşü* (183-188) başlığı altında, kentlerin can damarı olarak niteleyebileceğimiz ticari faaliyetlerin engellenmesinin sonuçlarından bahsedilmektedir. Ticari faaliyetlerin durdurulması bir kentteki yaşamı sonlandırmak için şüphesiz etkili silah olmalıdır. Yazar Ugarit örneğini ele almakta ve kentin yıkıldıktan

sonra yeniden inşa edilmeyişinin muhtemel sebebi olarak ticaret yollarının kesilmesini önermektedir. *Yerinden Yönetim ve Bireysel Tüccarı Yükselişi* (188-190) başlığı altında, Deniz Kavimleri'nin sebep olduğu sosyo-politik ve ekonomik değişimlerden bahsedilmektedir. Bu değişimin, sarayların egemenliğindeki ekonominin tüccarların egemenliğine geçmesiyle gerçekleştiğini savunulmaktadır⁷. *Sorumlular Deniz Kavimleri miydi ve Nereye Gittiler?* (190-198) başlığı altında, sonunda Deniz Kavimleri temel konu olarak ele alınmaktadır. Deniz ve karadan ilerledikleri düşünülen istilacılarla ilgili metinler ve arkeolojik buluntuları inceleyerek ortaya kanıt koymak isteyen yazar, Hitit topraklarında herhangi bir kanıtın bulunamadığından bahsetmektedir. Bu bölümde yazar farklı araştırmacıların görüşlerini paylaşmakta ve Deniz Kavimleri'nin göçüyle ilgili mevcut verileri okuyucuyla paylaşmaktadır. Yaptığı değerlendirme sonucunda, bu işgalcilerin kendi başlarına Ege ve Akdeniz'deki uygarlığa son vermiş olamayacaklarını önermektedir. *Sistemin Çöküşü Fikrini Destekleyen Tezler* (198-203) başlığı altında, yine farklı bilim adamlarının görüşlerine yer veren yazar, özellikle C. Renfrew'in sistem çökmesi fikri üzerinde durmaktadır. Bu fikirde çöküş; merkezi yönetim teşkilatının çökmesine, geleneksel elit sınıfın ortadan kalkmasına, merkezi ekonominin zarar görmesine, yerleşim değişimine ve nüfusta azalma yaşanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca çöküşe tek başına sebep olabilecek bir sebebin bulunmayışı bu fikri mantıklı kılmaktadır. *İhtimallere Bir Bakış ve Karmaşıklık Teorisi* (203-210) başlığı altında, bu konu üzerine R. Drews tarafından ihtimallerin tek tek ele alınarak incelendiği yayını hakkında yazarın eleştirileri yer almaktadır. Ayrıca bu başlık altında Ege ve Akdeniz'de konu olan krallıkların gelişiminden sona ermesine kadar geçirdiği süreç üzerine genel gözlemler yapılarak üç maddede toplanmaya çalışılmaktadır. Yazar, bu bölümde okuyucuyu konu üzerine düşünmeye sevk etmektedir. Bölümün sonuna geldiğinde ise ortaya koyduğu ihtimalleri irdeleyerek kendi yorumunu yapmakta ve beş maddede topladığı sebeplerin çöküşe katkı sağlayan etkenler olduğunu önermektedir. Ayrıca yazar, bu sebeplerden birinin çöküşe neden olan tek sebep olarak önerilmesini, kabul edilemeyecek kadar basit bir açıklama olarak değerlendirmektedir. Bölümün sonunda bu önerilere ek olarak kar-

---

7 Bireysel işletmelerin Tunç Çağı ekonomisini zayıflattığı fikrinden ziyade, çöküşle meydana gelen kaos ortamını fırsata çevirdiklerini savunmanın daha mantıklı olduğunu söylemektedir.

maşıklık teorisinin bu soruyu cevaplamada işe yarayıp yaramayacağı konusundaki fikirlerini söylemektedir.

Sondayış Sonuçlar (211-216) bölümünde, yazar hazırladığı çalışmanın sonucunda, iç içe geçmiş kültürlerde meydana gelen yıkımlar gibi, Deniz Kavimleri'nin köken ve amacının kesin olarak belirlenmesinin imkânsızlığından bahsetmektedir. Buna ek olarak eldeki veriler sayesinde kesin olarak bilinenlere dayanarak birçok bilinmeyen üzerine fikir yürütülebileceğini söylemektedir. Burada delillerden bazılarını tekrar ederek Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında meydana gelen isyan ve yağmalamalarla karşılaştırmaktadır. Bunun sonucunda, MS 476 yılında Roma'nın ve Batı Roma İmparatorluğu'nun sonu olduğu gibi, MÖ 1177 yılının da Geç Tunç Çağı'nın sonu olduğunu iddia etmektedir.

Son olarak *Eğer* (217) başlığı altında yazar, yaşanan sıkıntıların yaşanmamış olması durumunda Geç Tunç Çağı'nın yine sona erip ermeyeceğini sorgulamaktadır. Bu sorulara en güzel cevabı yine kendi cümleleriyle vermek doğru olsa gerek: "*Bazen doğal yaşlı ormanların ekosistemin yenilenmesini ve tekrar filizlenebilmesini sağlamak için büyük çaplı bir orman yangını gerekir*". Yazar kitabın sonundaki *Oyundaki Karakterler* (218-222) bölümünde, konuyla ilgili kişilerin listesini vermektedir. Okuyucu için kitabın arkasındaki karakter sözlüğü güzel bir detay olarak değerlendirilebilir. Konu hakkında yapılmış güncel kaynakları toplayan yazarın eserinde beklenildiği gibi geniş bir *Kaynakça* (223-259) bölümü bulunmaktadır. Metin içerisinde istenilen detaylara kolayca ulaşmak için hazırlanan *Dizin* (260-270) bölümü ile kitap sonlanmaktadır.

Yazarın eserinde bilimsel çalışmaları kaynak göstermesinin yanı sıra güncel çalışmaları takibi ve konu hakkındaki farklı görüşleri dikkate alması oldukça önemlidir. Konuya ilgi duyan ya da kendi görüşüne katılmayanlar için araştırmalarında kolaylık sağlayacak tüm kaynakları sunması hazırladığı eserin kalitesini göstermektedir. Eser şüphesiz konuya ilgi duyanlar için temel kaynak niteliğindedir.